

„Terpeszkedő kifejezések”

A névutós szerkezetekről

Dr. Ludányi Zsófia

MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest

Az Amega 2017. februári számában a hagyományos nyelvújító szakirodalomban „terpeszkedő kifejezéseknek” nevezett funkciógés szerkezetekkel foglalkoztunk (pl. *megrendezésre kerül, javaslatot tesz*) – vagyis olyan szerkezetekkel, amelyek egy főnévből és egy kiüresedett jelentésű igéből állnak. Szokás azonban a *terpeszkedő kifejezés* elnevezést tágabb értelemben is használni: olyan szerkezetekre is, amelyek nem igei alaptagúak, de szintén magukon viselik a „terjengősség” jellemvonásait. Jelen cikk a körülírásnak egy másik típusával, a névutós szerkezetekkel foglalkozik (*a jó ügy érdekében, az ünnepség keretében...*).

Leíró grammatikáink a névutót (*alatt, mellett, során, alapján...*) a viszonyszók szófaji csoportjába sorolják. A névutók ún. morfológiai természetű szerkezetet alkotnak az előttük álló névszóval (legtöbbször főnévvel), a névszó jelentését valamilyen határozói viszonyjelentéssel bővítik. Emiatt a névutó szerepe a névszói viszonyragokhoz hasonló (például a határozóragokéhoz) (Balogh 2000).

Hasonlóan az előző cikkhez, ahol a *terpeszkedő kifejezés* elnevezés helyett az értékítéletet nem tartalmazó *funkciógés szerkezet* terminust használtuk, jelen esetben a *névutós szerkezet*, illetve az *analitikus szerkesztés, analitikus kifejezőmód* elnevezéseket fogjuk alkalmazni.

Az *analitikus szerkesztésmód* elnevezés tágabban értelmezendő, mint a szóban forgó névutós szerkezetek. Az *analitikus* itt széttagolást jelent: akár a funkciógés, akár a névutós szerkezetekről beszélünk, mindig több szóval fejezzük ki azt, amit eggyel is ki lehet. (Ez – hangsúlyozom – nem baj, nem helytelen!)

Ahogy a funkciógés szerkezetnél is a szintetikus *megrendez* helyett analitikus szerkesztésmóddal *megrendezésre kerül* lesz, úgy a *tünetekből* következtet szintetikus szerkezetből lesz: *a tünetek alapján* következtet. Vagyis széttagoló, analitikus módon névutós szerkezetet használunk a határozóragos főnév helyett.

Ez a fajta szerkesztésmód a hivatali nyelv és az ennek hatása alá került közéleti nyelv régi sajátossága (Kemény 2009). Gondoljunk csak például a gyógyszerreklámokra, ahol több mint tíz évvel ezelőtt még a következő mondatot hallhattuk a reklám végén: *A kockázatok és a mellékhatások tekintetében olvassa el a beteg tájékoztatót, vagy kérdezze meg kezelőorvosát, gyógyszerészét!* Ezt azonban – feltehetőleg hivatásos és laikus nyelvújítók hatására – megváltoztatták: az analitikus szerkesztésű, névutós szerkezet (*kockázatok és mellékhatások tekintetében*) helyére határozórag került, így jó ideje már a tömörebb formát hallhatjuk a reklámok végén: *A kockázatokról és a mellékhatásokról olvassa el a beteg tájékoztatót, vagy kérdezze meg kezelőorvosát, gyógyszerészét!* (Dóra 2004).

Következzék még néhány példa Kemény Gábor (2009) gyűjtéséből:

- (1) Ligeti György műve hangzott el a Bartók rádió Muzsikáló reggel című műsorán **belül**.
- (2) Több beteget jelentettek a biztosító **felé**.
- (3) Nem az az elvárás a többségi társadalom **felé**...

Ha a névutó helyett határozóragot használunk, akkor tömörebben úgy mondhatjuk: *műsorában, a biztosítónak, a többségi társadalomtól*. Mind az analitikus (névutós), mind a határozóragos forma helyes, de természetesen stilisz-

tikai különbség van köztük. Ha kifejezetten az a célunk, hogy hivatalos(kodó), formális legyen a közlemény stílusa, bátran éljünk az analitikus szerkesztésmóddal. Ha ez nem kifejezetten célunk, természetesebbnek hat az analitikus kifejezőmód mellőzése, vagyis célszerűbb határozóraggal kifejezni a mondatbeli viszonyokat.

A hivatalos és közéleti szövegek mellett tudományos közleményekben is jelen van a névutós szerkesztésmód. Tekintsük az alábbi három orvosi nyelvi példát Bősze Péter gyűjtéséből (Bősze 2007):

(4) A világon a második helyen áll mortalitás **tekintetében**.

(5) Elküldte a zárójelentést a kórház **számára**, a beteg **részére**.

(6) A fertőzés folyamata **során** a sejtek jellegzetesen átalakulnak.

Nézzük meg, mit javasolnak a nyelvművelő kiadványok. A Nyelvművelő kézikönyv (Grétsy-Kovalovszky 1985) a *tekintetében* névutószerű ragos főnevet a hivatali szaknyelvben unostalan használt nyelvi formának nevezi, és helyette a határozóragos alakot javasolja (például: *hibák vannak az áruellátás tekintetében* → *az áruellátásban*). Ugyanakkor azt is megjegyzi: „a maga helyén azonban okkal-móddal bátran használhatjuk: *terjedelemben jelentéktelen, de mondanivalói tekintetében nagyon fontos ez a könyv*” (itt nem lehetséges az analitikus szerkezet szintetikusá alakítani).

A *számára* ~ *részére* névutók a részeshatározói *-nak/-nek* raggal cserélhetők fel (ha felcserélhetők). Használatuk szintén a hivatalos stílus sajátosságai közé tartozik. A Nyelvművelő kézikönyv csak azokban az esetekben ajánlja a használatukat, amikor közvetve adunk, közlünk stb. valamit annak, akinek a tulajdonába vagy felhasználására szánjuk. Példa: *átadtuk a zárójelentést a betegnek a házi orvos részére* (Bősze 2007). Fontos azonban hangsúlyozni, hogy a mindennapi nyelvhasználat nem ismeri, s nem is nagyon alkalmazza ezt a „szabályt” (pontosabban: nyelvhelyességi ajánlást, javaslatot), így nem hibáztatható a *részére* névutóval alkotott

szerkezet akkor sem, ha nem közvetett átadásról, közlésről stb. van szó, hanem egyszerűen csak választékosabbnak érezzük, a szöveggörnyezetbe jobban beleillőnek.

A *során* névutószerű ragos főnevet a Nyelvművelő kézikönyv akkor javasolja használni, ha hosszabb történésről, eseménysorról van szó, melynek folyamán történik valami. Ha nem erről van szó, akkor az *-n*, *-on/-en/-ön*, *-ban/-ben* határozóragot javasolja helyette, hogy ne bonyolítsuk fölöslegesen a fogalmazást. A kézikönyv javaslata alapján a (6)-os példában a *során* helyénvaló, mivel hosszabb történésről (fertőzés) van szó.

Összefoglalásként tehát azt mondhatjuk: mind a határozóragos (szintetikus, tömörítő) formák, mind pedig a névutós (analitikus, szétagoló, ha úgy tetszik: terjengős, „terpeszkedő”) formák helyesek, használatosak, szokásosak. Nem mindegy azonban, hogy milyen közléshelyzetben melyiket alkalmazzuk, mert bár hasonló jelentésű, egymással többé-kevésbé felcserélhető formákról van szó (pl. *-nak/-nek* ~ *részére*, *számára*), stilisztikai értelemben mégis van köztük kisebb-nagyobb különbség. Mindennapi beszédhelyzetben például kifejezetten hivatalos, formális, választékos, ugyanakkor túl gyakran alkalmazva körülményes is lehet a névutós szerkezetek használata, míg hivatalos szövegben, de akár a tudományos stílusban is megfelelő stílusértékűek, ennél fogva helyénvalók lehetnek. ■

Irodalom

1. Balogh Judit: A névutó. In: Keszler Borbála (szerk.) Magyar grammatika. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest, 2000. pp.259-263.
2. Bősze Péter: Terjengős mondatok és körülményes mondat szerkesztés. *Magyar Orvosi Nyelv* 2007: 35-40.
3. Dóra Zoltán: Naccerú® ötletek. *Édes Anyanyelvünk* 2004; 3: 10.
4. Grétsy László – Kovalovszky Miklós (szerk.) Nyelvművelő kézikönyv II. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1985.
5. Kemény Gábor: Az analitikus kifejezőmód érvényesülése újabb nyelvhasználatunkban. *Magyar Nyelvőr* 2009; 263-274.